

Saaremaa 19. sajandi kultuuriloos etendasid silmapaistvat osa kohalikud kihelkonnakoolmeistrid-köstrid. Nad olid esimeste laulukooride organiseerijad ja juhid, kohalike laulupidude korraldajad, raamatukogude asutajad, kogusid folkloori, osalesid kärskusliikumises. Üheks selliseks meheks oli Mihkel Kallas. Ta sündis Leisi vallas Veske külas Mäel 17. augustil 1824. aastal, lõpetas 1841. a. Karja kihelkonnakooli ja sai samas külakoolmeistri koha. Kandideeris 1843. a. Kaarma kihelkonnakoolmeistri ja köstri kohale, võitis konkursi hea hääle ja lauluoskuse tõttu. Abiellus 24. mail 1849. a. Karjast Reedik Allase 20-aastase tütre Wilhelmiinega. Perekonnas kasvatas viis last — pojad Oskar, Rudolf ja Eduard ning tütre Ida ja Minni.

Mihkel Kallas ei tulnud Kaarmale kultuuriliselt harimata paikkonda. On teada, et juba 1835. a. asutas kirikuõpetaja Johann Harten seal laulukoori, mida järgmine õpetaja Adalbert Otto Willigerode agaralt edasi arendas. Ja kui viimane 1848. a. Kaarmalt lahkus, asus koori juhatama Mihkel Kallas, kes seda kunsti Karja kihelkonnakoolis Reedik Allaselt oli õppinud.

Hariduselu juured ulatusid Kaarmal juba eelmisse, 18. sajandisse. On teada, et seal asutati köstrikskool 1739. a. See asus Hübja külas ja oli tollal kihelkonna ainuke õppeasutus. LAPSI ÕPETATI KODUS ja viidi paar korda aastas koolimajja katsetele.

Mõnda Mihkel Kallasest

Mihkel Kallas oma mesilas.

19. sajandi II aastakümnel asutati Kaarmale külakoolid — 1817. aastal oli neid 11 ja 1828. a. 18. Endine köstrikskool kujundati siis kihelkonnakooliks. 1840. a. oli kihelkonnakooli õpetaja Gustav Friedrich Lorenzon ja alates 1843. a. Mihkel Kallas. Kaarma kihelkonnakool tõusis kiiresti parimate koolide hulka Saaremaal, paistes eriti silma eeskujuliku koorilaulu poolest. Hästi koolitatud õpilaskoor kandnud edukalt ette ka suuremaid klassikalise kirikumuusika teoseid.

1868. a. tähistas Mihkel Kal-

las oma 25. ametijuubelit. Seoses sellega märkis ta: «14. paastukuu päeval võeti mind selle ameti peale vastu. Mul ei olnud iialgi meelde tulnud kihelkonnakoolmeistriks himustada. Mul oli ka oma isamajas hää küll ja valla poolt pakuti mulle kirjutaja ametit. Iga-aastane kooliaeg ei ole ju siin pikem kui nappilt neli kuud ja kooli ei mahu enam kui nappilt 16 pois-si.»

1868. a. asutas M. Kallas Kaarmale uue laulukoori. Uue koori asutamine toimus ilmselt I üldlaulupeo ette-

valmistamise käigus. Seekord Kaarma koorid küll laulupeole ei pääsenud, kuid 1871. a. korraldati maalinnal esimene kohalik laulupäev. Kiriku juurest mindi pidulikult rongkäigus peoplatsile. Peokõne pidas kirikuõpetaja J. Girgensohn. Ka Mihkel Kallas kõneles ja juhatas ühendatud laulukoori.

M. Kallas oli tegev Kaarma Õpetajate Seminari hoone ehitamisel 1868.—1870. a. Tal oli ehitusalaseid kogemusi, kuna mõned aastad varem, 1863. a. ehitati tema eestvõtetel uus kihelkonnakoolimaja, mis Kirikukülas praeguseni on säilinud.

Kahtlemata oli Mihkel Kallas Kaarmal tuntud ja lugupidatud mees. Köstri ülesanne oli orelimängimine pühapäevastel kirikuteenistustel, laste ristimine ja matmistalitus õpetaja äraolekul. M. Kallas õppis orelimängu linnas köster Vestuse juures. Viimane oli oreliõpetajaks ka paljudele maakoguduste köstriks. Kooliõpetaja ametikohustele hulka kuulus muu seas ka praktilise põllutöö õpetamine, eesrindlike mullaharimismeetodite ja uute sortide juurutamine ning aianduse õpetamine. Näiteks praktiseeris M. Kallas põldude lujumist. Küllamehed naersid, et köster rikub põllud ära. Kuid vili kasvas vägev ja põldude lujumine leidis hiljem järeletemist. Koolmeistri ameti hulka kuulus ka rubide (rõugete) panemine. See käis nii: võeti klaasitükk, sellele puhuti desinfitseerimiseks, siis tilgutati õõnsast hanesulest, millel kartulitopp

korgiks peal, klaasile vakt-siini, see hõõruti taskunoaga laiali ja tehti noaotsaga käsivarde kolm haava.

Köster-koolmeister oli tõeline maa sool, kellel oli vahetu kontakt kihelkonna rahvaga. Temalt küsiti nõu, paluti hädas abi. Ja oli siis maainimestel hädasid vähe. Köster-koolmeistrilt võeti eeskujut, kuid teda peeti teraselt ka silmas — oli ju moraallil tolle aja ühiskonnas eriline tähendus.

Oskar Kallas meenutab: «...muru palistatud lillepeenarde ja lehtmajaga oli meil suveti saaliks, kus külalisi vastu võeti... Pühapäeval pärast hommikusööki pani isa krae kaela ja siis läksime kirikule kogudusetuppa. Müüsin laululehti. Jutlustest ma midagi aru ei saanud. Hiljem mängisin orelit. Pärast lõunat läksime kogu perega maalinnale või surnuaeda. Teine mälestuskild. Tegime laulutunnis grimasse. Isa lõi mind joonlauaga (teisi poisse ei löönud) ja ütles: «Sa oled koolmeistri poeg ja pead paremini teadma, kuidas tunnis olla!»

Sellises asjalikus, mitte silmakirjalikult vagatsevas perekonnas ja sellises ümbruskonnas kasvasidki Kallaste lapsed.

Mihkel Kallas suri 31. mail 1896 ja on maetud Kaarma kalmistule.

ARNOLD ALLIK

P. S. 22. oktoobril avati Kaarmal Mihkel, Oskar ja Rudolf Kallasele mälestuskivi.